

5. Матузов Н.И., Малько А.В. Теория государства и права : Учеб. – М. : Юристъ, 2006. – 541 с.
6. Петков С.В. Відповідальність за порушення норм митного законодавства в контексті реформування та кодифікації адміністративного законодавства України // Вісн. Акад. мит. служб. України: Серія «Право». – 2009. – № 1(2). – С. 104-109.
7. Теорія держави і права : Акад. курс / За ред. О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 688 с.
8. Чашин А.Н. Теория юридической систематизации – М.: Дело и Сервис, 2010. – 208 с.
9. Щітинська Н.І. Систематизація нормативно-правових актів: проблеми та шляхи їх вирішення // Острозька академія: Наук. зап.: Серія «Право». – 2001. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 45- 49.

**ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СИСТЕМАТИЗАЦИИ
ТАМОЖЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
Калиниченко А.И.**

Проведен анализ таможенного законодательства с целью определения необходимости его систематизации. Дана характеристика и предложено определение систематизации таможенного законодательства. Выявлены причины, которые мешают качественному проведению систематизации нормативно-правовых актов, регулирующих таможенное дело. Рассмотрены следующие формы систематизации таможенного законодательства: учет, инкорпорация, консолидация и кодификация.

Ключевые слова: систематизация законодательства, правотворческий и информационно-правовой аспекты систематизации, учет, инкорпорация, консолидация и кодификация таможенного законодательства.

**THEORETICAL ASPECTS OF SYSTEMATIZATION
OF CUSTOMS LEGISLATION
Kalinichenko A.I.**

The analysis of customs legislation with the purpose of determination of necessity of its systematization has been conducted. The description and the definition of systematization of customs legislation have been proposed. The reasons, which interfere with the qualitative realization of systematization of normative-legal acts, regulating customs law have been revealed. It has been considered the followings forms of systematization of customs legislation: accounting, incorporation, consolidation and codification.

Key words: systematization of legislation, law-making and information-legal aspects of systematization, accounting, incorporation, consolidation and codification of customs legislation.

Надійшла до редакції 29.09.2010 р.

УДК 347.412

І. В. Єфименко, здобувачка
при кафедрі цивільного права
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ВИДИ КОНДИКЦІЙНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Кондикція (або безпідставне збагачення) — це інститут цивільного права, який застосовувався ще в Давньому Римі для понов-

лення порушених прав у випадках безпідставного переходу речей від однієї особи до іншої, за відсутності належних підстав.

Підґрунтям сучасного інституту безпідставного збагачення є ідея родового характеру кондикційних зобов'язань щодо всіх інших вимог про повернення майна, як-от віндикація, реституція, вимоги про відшкодування завданої шкоди, повернення виконаного у зв'язку з зобов'язанням.

Із часу прийняття нового ЦК України видам кондикційних зобов'язань були присвячені наукові роботи українських учених-цивілістів. Так, дисертації І.Е. Берестової «Зобов'язання з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави» зазначені зобов'язання класифікуються на наступні: (1) повернення виконаного за недійсним правочином; (2) витребування майна власником з чужого незаконного володіння; (3) повернення виконаного однією зі сторін у зобов'язанні; (4) повернення майна, набутого (збереженого) поза волею учасників правовідносин [1, с. 9], Г.В. Пучкової «Зобов'язання, що виникають внаслідок безпідставного набуття або збереження майна за римським приватним правом, та їх рецепція у цивільному законодавстві України», де кондикційні зобов'язання поділяються на 2 види: (а) внаслідок безпідставного набуття майна за рахунок іншої особи і (б) внаслідок безпідставного збереження майна

за рахунок іншої особи (потерпілого) [8, с. 16]. Думку дослідниці поділяє й О.О. Отрадна в навчальному посібнику «Недоговірні зобов'язання в цивільному праві України» [6, с. 156].

Разом із тим у названих працях наводяться лише окремі критерії, а значить і види класифікацій кондикційних зобов'язань. Перший підхід ґрунтується на правовій можливості субсидіарного застосування інституту набуття і збереження майна без достатньої правової підстави з іншими матеріально-правовими нормами, а другий, по суті, повторює поділ, закріплений законодавцем. Дана стаття має за мету на підставі аналізу наукових здобутків щодо зазначеної проблеми опрацювати й запропонувати авторську класифікацію вказаних зобов'язань.

Римські вчені не наводили узагальнюючого тлумачення терміна «збагачення». Під ним розумілося набуття права власності, володіння, речового права на чужу річ, а також вимоги. Цим поняттям також охоплювалося звільнення від обмеження власності та (або) від боргу, набуття вільного права власності, придбання майна без відповідного забезпечення його повернення. До збагачення також відносили використання чужої речі, користування нею без підстав і прийняття неналежних робіт [9, с. 18].

Ще в роботах римських учених-цивілістів для випадків безпідставного збагачення була розроблена їх класифікація. Під впливом часу класифікація виникнення зобов'язань змінювалась, але деякі її варіанти застосовуються цивілістами й у даний час.

Змістом кондиційного зобов'язання виступають дії, спрямовані на повернення безпідставного збагачення. Безпідставно збагатіла в такий спосіб особа вважається боржником, а суб'єкт, за рахунок якого відбулося це збагачення, — кредитором даного зобов'язання [10, с. 9].

Особливості застосування зобов'язань, що виникають з набуття або збереження майна без достатньої правової підстави, зазначені у ст. 1212 ЦК України, згідно з якою особа, яка набула майно або зберегла його в себе за рахунок іншого (потерпілого) без достатньої правової підстави (так зване безпідставно набуте майно), зобов'язана повернути його потерпілому. Збагатіла особа зобов'язана повернути майно, й коли підстава, на якій воно було набуте, згодом відпала, або ж відшкодувати вартість набутого чи збереженого.

Зобов'язання з безпідставного придбання майна виникають за наявності 3-х умов: (а) набуття або збереження майна, (б) набуття або збереження

за рахунок іншої особи і (в) брак правової підстави для набуття або збереження майна.

1. Набуття майна може полягати в отриманні речі або грошей, покращанні якості і тим самим збільшенні вартості речі, в отриманні послуг. Отже, термін «майно» застосовується для визначення речей і майнових прав, тобто це поняття при цьому розуміється в широкому сенсі. При набутті майна відбувається одночасне збільшення його обсягу в однієї особи і зменшення його в іншої. Тут мається на увазі повторна сплата вартості товару.

Також це відбувається при збільшенні вартості власного майна, яке за всіма законними підставами має належати іншій особі. Наприклад, набувач одержав суму грошей, призначену потерпілому, або продавець не передав покупцеві сплачений ним товар [5, с. 948]. Показовим є рішення Верховного Суду України від 28 листопада 2007 р. по справі за позовом фізичної особи до ВАТ «КБ Надра» про стягнення безпідставно отриманих коштів. Спірні правовідносини склалися між сторонами внаслідок укладення договору на відкриття карткового рахунку й обслуговування кредитної картки, його подальшого виконання й обов'язку спадкоємця відповідати за шкоду, завдану спадкодавцем. Колегія суддів Судо-

вої палати в цивільних справах Верховного Суду, врахувавши, що позивач у справі провів повний розрахунок заборгованості за основним зобов'язанням, що відповідає вимогам ст. 1216 ЦК, що боржник за його життя не порушив виконання зобов'язання, забезпеченого іпотекою, вирішила, що покладення на спадкоємця (фізичної особи – іпотекодавця) додаткового обов'язку сплати відсотків за користування кредитними коштами, пені та штрафу за несвоєчасну сплату відсотків, заборгованість за якими нарахована вже після смерті спадкодавця і протягом строку, встановленого для прийняття спадщини, є неправомірним і таким, що суперечить вимогам законодавства. Крім того, в матеріалах справи бракувало підстав для покладення такого обов'язку на спадкоємця відповідно до ч. 3 ст. 1231 ЦК.

Згідно зі ст. 1212 ЦК України особа, яка набула майно або зберегла його в себе за рахунок іншої особи (потерпілого) без достатньої правової підстави (безпідставно набуто майно), зобов'язана повернути його потерпілому. Положення цієї глави застосовуються також до вимог про повернення, виконаного однією зі сторін у зобов'язанні (п. 3 ч. 3 ст. 1212 ЦК) [7]. При збереженні майна особа зберігає свої кошти за рахунок невиплати їх

іншій особі. Приміром, особа пообіцяла виплатити винагороду за досягнення відповідного результату, але після виконання умов кошти не сплатила.

2. Безпідставне набуття майна за рахунок іншої особи передбачає наявність 2-х взаємопов'язаних умов: по-перше, має відбуватися неналежне збільшення обсягу майна в однієї особи, в той час коли він не повинен збільшуватись; по-друге, одночасне й обумовлене цим зменшення обсягу майна в іншої особи, в той час коли він мав був залишитися незмінним. Вищенаведене дає нам змогу зробити висновок, що в набувача відбувається збільшення майна, а в потерпілого — його зменшення, тобто виникає збагачення однієї особи за рахунок іншої.

Набуття майна в зобов'язаннях внаслідок безпідставного збагачення правильніше було б назвати «отримання неналежного» [11, с. 157]. Отримання неналежного виконання може полягати також і в отриманні набувачем послуг за рахунок потерпілого (наприклад, при помилковому наданні потерпілим набувачеві туристичних послуг).

К.А. Флейшиць під отриманням неналежного розуміє перехід майна від однієї особи до іншої для здійснення зобов'язання, в дійсності не існуючого між сторонами, й ука-

зує види такого отримання. Це виконання зобов'язання: (1) не існуючого ніколи між сторонами (відвантаження товару не покупцеві, а іншій організації); (2) існуючого, але з перевищенням його дійсного розміру (оплата платіжного доручення, випсаного з перебільшенням передбаченої договором кількості товару); (3) після його припинення, в тому числі виконанням передчасним (оплата платіжного доручення по товару, який уже був сплачений по іншому платіжному дорученню, яке надійшло раніше); (4) по нікчемній або по абсолютно не дійсній угоді (за такими угодами все виконано без достатніх підстав); (5) що відпало після того, як було виконано, це може відбутися у зв'язку: (а) із введенням в дію нової правової норми, якій надана зворотна сила; (б) зі скасуванням вищою інстанцією, в тому числі й найчастіше, в порядку нагляду, рішення суду, арбітражу, виконавчого напису нотаріальної контори, що стало підставою для майнового витребування; (в) з нездійсненням мети виконання цього зобов'язання, передбаченої в законі, в акті планування або в договорі [12, с. 222-224].

У будь-якому разі про набуття майна йдеться у випадках, якщо в набувача виникло те чи інше майнове право. В іншому разі відбувається лише фактич-

не володіння, яке на підставі ст. 1212 ЦК України не є збагаченням володільця. На думку Є.О. Крашеніннікова, при набутті або збереженні майна за рахунок іншої особи збагачення набувача не завжди призводить до збіднення потерпілого. Тут мається на увазі не реальне зменшення майна, а лише майнова вигода, яка повинна була надійти потерпілому за розподілом благ [2, с. 86].

Не менш поширеним видом зобов'язань унаслідок безпідставного збагачення є зобов'язання з безпідставного збереження майна за рахунок іншої особи, яке виникає за наявності 2-х взаємопов'язаних елементів: по-перше, неналежне збереження обсягу майна в однієї особи, в той час коли він повинен був зменшитися; по-друге, одночасне й обумовлене цим незбільшенням обсягу майна в іншої особи, хоча він мав збільшитися.

Безпідставне збереження майна характеризується тим, що фізична особа повинна була витратити частину своїх коштів, але не витратила їх і тим самим зберегла їх за рахунок витрат іншої. Збереження майна може мати прояв і в таких випадках, коли одна особа зберегла свої кошти за рахунок іншої, тобто остання (потерпіла) зробила платіж, який мав оплатити на-

бувач (збагатіла особа). Прикладом цього може бути отримання несплаченої послуги, користування чужим майном без наміру його придбати.

Зазначені форми безпідставного збагачення слід розрізнити за наявністю й характером змін у майнових сферах сторін: в одному випадку вони є, хоча й не повинні бути (безпідставне набуття), в іншому їх немає, хоча вони повинні були відбутися (безпідставне збереження). Наслідком цього є те, що при безпідставному набутті кондикційна вимога спрямована на поновлення попереднього (або близького до нього) стану майна, а при безпідставному збереженні – на приведення існуючого стану майна в належне (яким воно мало стати при звичайному спливу часу) [4, с. 131].

3. Брак правової підстави для набуття або збереження майна. Набуття або збереження майна визнається безпідставним, якщо його правова підстава в подальшому відпала, що тягне за собою зникнення умов, які дозволяють нам вести мову про юридичну обґрунтованість цих дій [3, с. 10].

Будь-яке переміщення майна й відповідна поява на нього прав повинна мати під собою правове підґрунтя. Якщо вказаної підстави бракує, це дає змогу особі, яка позбулася свого

майна, вживати заходів для захисту своїх майнових прав. Ці заходи можуть бути спрямовані на повернення майна, а якщо це неможливо, то на відновлення порушеного права шляхом відшкодування вартості втраченого.

До категорії зобов'язань, що виникають внаслідок набуття, збереження майна без достатньої правової підстави належить виконання неналежного, тобто передача потерпілим майнової вигоди, яка не повинна була передаватися з тієї причини, що підстави, що лежать в основі передачі (правочин або інша правова підстава) або не існували, або не були дійсними. До отримання набувачем неналежного майна належать також випадки придбання майнових вигод у результаті помилкових дій третіх осіб. Може відбуватися і збільшення майна набувача за рахунок майна потерпілого внаслідок певних подій (паводок, землетрус тощо). Так, якщо під час землетрусу була порушена стіна між двома складами, обов'язково відбудеться змішення зерна, що призведе до унеможливлення виділення майна, яке належить потерпілому.

ЦК регулює відносини між потерпілим і набувачем. При цьому особа, яка отримала майно без підстав, що можуть бути встановлені законом, тобто за рахунок іншої особи, має по-

вернути останній безпідставно набуто. Як зазначає О.О. Отраднова, змістом зобов'язання з набуття або збереження майна без достатньої правової підстави є право кредитора вимагати: (а) повернення безпідставно отриманого чи збереженого майна або (б) відшкодування його вартості в разі неможливості повернення в натурі й обов'язок боржника повернути безпідставно отримане майно або ж відшкодувати його вартість [6, с. 158].

З урахуванням викладеного можемо стверджувати, що набуття або збереження майна без достатньої правової підстави відносять до недоговірних зобов'язань, у яких кредитор вправі вимагати від боржника його повернення або відшкодування вартості набутого або збе-

реженого майна. Таким чином, підсумовуючи вищезазначене, можемо запропонувати наступну класифікацію кондикційних зобов'язань за видами позовів, які може подати потерпіла особа: (1) про повернення в натурі безпідставно набутого; (2) про повернення безпідставно збереженого; (3) про відшкодування вартості безпідставно набутого майна; (4) про відшкодування доходів від безпідставно набутого майна.

Правильне визначення виду кондикційних зобов'язань сприятиме ефективнішому захисту цивільних прав потерпілого.

У подальшому потребують дослідження кондикційні зобов'язання, в яких безпідставне збагачення було спричинено діями третіх осіб.

Список літератури: 1. Берестова І.Е. Зобов'язання з набуття, збереження майна без достатньої правової підстави: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2004. – 20 с. 2. Гражданское право: Учеб.: В 3-х т. – Т. 3 / Под. ред. А.П. Сергеева. – М.: ТК Велби, 2009. – 800 с. 3. *Ем В.С.* Обязательства вследствие неосновательного обогащения // Законодательство. – 1999. – №7. – С. 7 – 23. 4. *Климович А.В.* Кондикционные обязательства в гражданском праве: Дис. ... канд. юрид. наук. – Иркутск, 2002 – 246 с. 5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: У 2-х т. – Т. 2. – 3-тє вид., перероб. і доп. / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, В.В. Луця. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1088 с. 6. *Отраднова О.О.* Недоговірні зобов'язання в цивільному праві України: Навч. посіб. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 240 с. 7. Правові системи НАУ [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: // www.nau.kiev.ua. 8. *Пучкова Г.В.* Зобов'язання, що виникають внаслідок безпідставного набуття або збереження майна за римським приватним правом, та їх рецепція у цивільному законодавстві України: Автореф. ... канд. юрид. наук. – Х., 2004. – 21 с. 9. *Слесарев В.А.* Обязательства вследствие неосновательного обогащения: Дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2000. – 202 с. 10. *Телюкина М.В.* Кондикционные обязательства (теория и практика неосновательного обогащения) // Законодательство. – 2002. – № 3. – С. 8 – 16. 11. *Толстой Ю.К.* Содержание и гражданско-правовая защита права собственности в СССР. – Л. Изд-во ЛГУ, 1955. – 119 с. 12. *Флейшиц Е.А.* Обязательства из причинения вреда и из неосновательного обогащения. – М.: Госюридлитиздат, 1951. – 239 с.

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

ВИДЫ КОНДИЦИОННЫХ ОБЯЗАТЕЛЬСТВ Ефименко И.В.

Обосновывается, что любое имущество, приобретенное или сохраненное без достаточных юридических оснований, должно быть возвращено потерпевшему. Раскрываются виды кондикционных обязательств.

Ключевые слова: кондикционные обязательства, виды кондикционных обязательств.

TYPES CONDICTION'S OBLIGATIONS Efimenko I.V.

Substantiates that any property acquired or retained without sufficient legal basis should be returned to the victim. Types condition's obligations are disclosed.

Key words: conduction's obligations, kinds conduction's obligations.

Надійшла до редакції 22. 02.2010 р.

УДК:347.952:340.131

Л. Г. Талан, *арбітражний керуючий
Дніпропетровської обл.,
здобувач при кафедрі цивільного процесу
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ЗАКОННА СИЛА РІШЕННЯ СУДУ ТА ЙОГО ЗДІЙСНЕННІСТЬ

Питання законної сили судового рішення логічно пов'язано з його здійсненністю і, зокрема, примусовою реалізацією. У теорії цивільного процесуального права воно розглядається як сутнісний момент у характеристиці судового рішення як акта правосуддя й умова його виконання [5, с. 55].

У процесуальному законодавстві дефінітивно не визначається поняття «законна сила судового рішення». Частина 1 ст. 223 ЦПК України передбачає

лише, що рішення суду набуває чинності по закінченні строку для подання апеляційної скарги, якщо її не було подано. А в разі її подання, рішення, якщо його не скасовано, набирає законної сили після розгляду справи апеляційним судом.

Протягом тривалого часу в процесуальній літературі наводилися різні тлумачення конструкції «законна сила судового рішення». Д.І.Полумордвінов вважав, що це правова дія, форма дії правової норми, на підставі